

KI ÍRTA AZ «IM ARCUNKRA BORULUNK» MISEÉNEKET?

A R. M. K. XXIV. kötete: *Verseghy Ferenc kisebb költeményei* (kiadják Császár Elemér és Madarász Flóris) függelékében: *Verseghy miseénekei* cím alatt közli az «Im! artzunkra borúlunk» kezdetű, ma is általános használt miseének teljes szövegét. Az eleje irt bevezetés megemlíti, hogy e 28 8-soros versszakból álló költeményt a köztudat épügy, mint az 1785. *Énekek könyvét*, melyben megjelent, Ányosnak tulajdonítja. Mivel azonban Verseghynek két betűről-betűre megegyező kéziratában is megvan, (Nemz. Múz. kéziratára 292. Quart. Hung. cenzori Imprimator-ja 1786. aug. 22-ből] és bp.-i Egyetemi Könyvt. A. 89.) és ezt V. saját neve alatt akarta kiadni, azért — a bevezető sorok szerint — ha nem akarjuk V-t «együgyű plagizatornak» tartani, el kell fogadnunk ez énekre vonatkozólag V. szerzőségét.

E meggondolással szemben elsősorban alapos kételkedést támaszt Kiss Ferenc, veszprémi kanonok, egyházi cenzor, a költő jóbarátja 1821 febr. 25-i Verseghyhez intézett levelének e részlete: «Amaz egész Mise alá szóló Ének: *Im arcunkra* 's. a.' t. nehezen kap Hazánkban lábot, mert máj napig is tapasztalhatni, hogy bár 6. 7. száz jelen lévő köznépből is alig énekel 25. Én úgy vélem a' nyelv kényességéhez nem alkalmaztatott áriája miatt». Aki ismeri Verseghy érzékenységét munkáinak megbíráásával szemben, mely élete vége felé szinte beteges érzékenykedésig fokozódott, és Kiss Ferenc nagyon is jól ismerte, annak — ha Verseghy írta ez éneket — és továbbra is jóban akart maradni a költővel, ezt megírni nem lehetett volna. Különösen akkor, mikor ugyanezen levélben találunk erre nagyon jellemző példát. Kiss a «sátoros ünnepi énekeinkről» írja, hogy «alig találni, mely az akkor ábrázolt Titkokat, 's Isteni jótéteményeket alkalmatosan igazítani a szívre. — Úgy vagyunk — írja — Böjti Énekeink(!) is,» de siet hozzátenni: «ha ama kettőt: *Kesergő Anyja* — *A keresztben függőnek* kivesszük» — ezeket ugyanis Verseghy írta.

Kétségünket pedig végleg eloszlatja Ányos javára Verseghynek Horváth János veszprémi kanonokhoz, az Egyházi Értekezések és Tudósítások szerkesztőjéhez 1821 febr. 25-én intézett levele, melyben egy szerkesztendő énekeskönyv tervéről tesz említést. Itt írja: «Mivel úgy látszik, hogy a kántorok Énekes könyvek nélkül szűkölködnek, a mit legalább a Pesti Auctorok nagyon emlegetnek; azt akarom a Hercegnak (Rudnay hercegprimás) javasolni, hogy a több helyenn már bevett Énekenn kívül *Im! arcunkra borúlunk*, mellyet Ányos fordított, az Isteni szolgálatra esztendőt által legszükségesebb Éneket addig is kiválogattassa, megjobbította, az egyformaságnak megszokzlése végett a Synodus elejébe terjessze és a Királyi Budai Universitásnál jobb rendbe szedett és figurális kótákba orgonára tett áriáival együtt közre bocsátassa.» Itt maga Verseghy állítja, hogy a kérdéses ének Ányostól való fordítás. Ezzel véglegesnek és lezártnak tekinthetjük feleletünket a címben feltett kérdésre.

Mint nagyon érdekes tényt kell azonban megemlíteni, hogy e levél-fogalmazványban épen e döntő szavakat: «mellyet Ányos fordított», Verseghy

áthúzta, kitörölte (de azért tisztán elolvasható), Ez azonban nem változtat semmit azon, amit e megjegyzés tartalmaz. Az ugyanis el sem képzelhető, hogy Verseghy tévedett, «elírta» volna magát, másnak tulajdonítván saját költeményét. Hogy miért törölte ki e mondatocskát és miért írta helyébe: *pag. Collect. Pestinens. 51.*, erre feleletet nem találtam. Tán összefüggésben van ez a kéziratban fennmaradt, fentemlített gyűjteménnyel?

HORVÁTH KONSTANTIN.

Horváth Konstantin két érve közül csak a második bizonyító erejű, s ha Verseghy nem törölte volna ki épen a bizonyítékul szolgáló mondatot, el is döntené a kérdést. Így azonban ereje nagyon megcsökken: Verseghy, ép azáltal, hogy áthúzta az Anyos szerzőségéről szóló részt, nyilván kimutatta, hogy az tévedésből került tollára. (Hogyan, azt ma már nem lehet megállapítani, de talán Anyos *Enekes könyvének* egy másik éneke jutott eszébe.) Verseghy az eredetiség kérdésében, épen fiatalabb korában, nem volt túlságosan kényes, de hogy a halott Anyos szellemi tulajdonát akarta volna, jóformán közvetlenül barátja halála után, elsikkasztani, arra még sem tartom képesnek.

Szerk.

KISS FERENC LEVELE VERSEGHYHEZ.

(Adalék Pyrker *Tunisiásának* történetéhez.)

Az Egyh. Értekezések és Tudósításokban 1891. I. 193. Pyrker János László rövid életrajzában megemlíti Verseghy, hogy, mivel a *Tunisiásban* «nemcsak keresztény tárgya miatt, hanem azért is, mivel olly gépelyezet, vagy amint némellyek általlýában nevezni szeretik, olly Mythologia van, mely a keresztény Epopoejákra Miltonénál és Klopstockénál sokkal alkalmasabbnak látszik, más alkalmatossággal e munkárúl bővebb értekezéseket közlök.» A megígért értekezésnek semmi nyoma sincs a folyóiratban (1820—1824). Madarász Flóris ennek okát méltán abban látja (Magyar Szemle, 1901.), hogy a veszprémi egyházi cenzor, Kiss Ferenc, kifogást emelt P. mythologiája ellen az orthodoxia nevében. Itt jegyzi meg Madarász: «Ez (a cenzor felelete) V. hátrahagyott írásai közül hiányzik. Pedig igen érdekes volna tudnunk egész részletesen, hogy milyen álláspontot foglaltak el e kérdésben a veszprémi theologusok. Így csak annyit tudunk, amit már sejtettünk, P. álláspontját és V. közvetítő fejtegetését nem tartják elegendőnek.» (Kézirat. — P. a csodás elem hihetőségét hangsúlyozza, míg V. előtt az egész csak personificatio és allegoria.) Az egyházi cenzor e levele meg van a zirci apátsági kéziratárban: Verseghy levelezése 591. Kiss F. szószerint ezeket írja:

Édes Bácsim!

Ama gyönyörű fordításban meg küldött műdarabocskából ösmerem én csak Tunissias, noha egyéb aránt látnom szerencsém volt, de az olvasásra üdöm nem. — Csak a Weszprémi forrásokból iddogálván, s Pindusztól távúlesvén, a költői titkokba avatva nem vagyok, s ennélfogva a Méltó-

ságos Szerzőnek műdarabcskájában előadott rajzolványáról ítéletemet költői tekintetben önmagamnak tartom, s inkább a többi kérdéseket kívánom érinteni.

Míthogy e folyóírásban (Egyh. Ért. és Tud.) eredeti képzele szerint csak a szent és az Egyházi poésis foglalhat helyet, a Tunissiasrúl való értekezés, hanem ha bővebb példa képen hoztattatik egyedül fel, a Szerző életének leírásában jelenhetne legalkalmasabban meg. Egyébb ágaiba a poéticának mint folyjon be a keresztény religio? Úgy vélem a lelkipásztoroknak, mint olyanoknak hasznára nem tartozik; s pedig Uram Bátyám nem kétlem e pontból vizsgálnék. A mi tovább magát a tárgyat közelebről illéti, hogy hosszas ne legyenek.

Míg csak a képekről vagyon a szó, ha szent is a költő, a vagy keresztény, azokban a repkedő elmének, kivált ha még teremtő is, sok szabad, hogy az érzékenítése mellett a dolognak, a fellengzők által lepje, s mint egy szent borzadás közben ragadja tárgyához a szívet, innét annyi merész képek a sz. költőknél, kivált Ezechielnél és Habakuknál, hogy Moysést Jóbot s az Apocalypticust ne említsem, valamint szinte a personificatiokat se, mellyel tele vannak mind a szent, mind pedig egyéb Poéták. De — másképp van a dolog a vitatásokkal, vagy csak a puszta állításokkal is, mellyek ha az orthodoxiának ellenébe ütnek, nem catholicus tollra való, s még azzal se menthetők, hogy Tudósoknak irattak, mert a gyengébbek se akarnák magukat a tudatlanság békéjénél fogva az illyes Darabok olvasásától el rezzentetni. — A világ tapasztalásától visszalépnünk üdőtlen volna. A legrégebb költőknek nem kétlem, valamint Homerusnak is Epopoejái csak mythusokkal kénálkoztak, de igen hamar, a csalóka titkos érzésnél fogva Theológiára változván, magára a józan, ész maximáira akkora homályt borítottak, hogy azt Krisztusig a legjózanabb Philosophusoknak egész táborá is csak szürkületre se bírható.

Tünhetnek tehát békémel elő Cana, Rubicon, Catalon, Marathon, Leuctra, Arbéla s több effélék vezéri az őket seregesen követő vitézek lelkeikkel, — társalkodhatnak velünk Historiai képeikben, — tanácsolynak — villongjanak — maradjon a földközép üreg — álljon Hádesch — népesíttessék az érzéshaladó Tér. Sőt ha úgy tetszik, (a miről ugyan a kinyilatkoztatás halgat, de a Philosophia, a szakadatlanul egymásba csatlott testi világban nyilvánosság példáját látván a lelkekre nézve se ellenez) állításnak elő annak félelme nélkül, hogy léleklátóknak tartassunk az emberi lelket gradiconként haladó lelkek szinte az angyali karokig; ha mind ezek s illyenek czélarányos tollból folynak, kitelik az igen magast s alacsonyt ölelő üreg — talpra áll a gépelyezet — s a tudósbakban érzékeny öröm sarkadoz, a középrendben pedig, a pórnép számba se jöhetvén, legfellyebb egy bájoló ámulás keletkezik.

De bezeg az állítások, mellyek eránt Uram Bátyám noha a Fő Poéták sorában tündöklök, levelében bölcsen értekeznek, ezek mondám, amint a Mélt. Szerző Műdarabcskájában kijelentetnek, legalább az én ítéletem szerint se a gépelyezetnek nem tartoznak, se a poésis országába való könnyebb áttérészedést nem segítik; a mi pedig több, az orthodoxiába való csapástól nem mentethetnek eléggé.

1^o Azzal ugyan keveset gondolok, ha a Mélt. Szerző a zsidó Poéták gondolkodása szerént minden megholtak lelkeit Krisztus feltámadásáig azon egy zsidó Hádeshbe seregetteti is öszve, tsak a különös ítéletben el határozott sorsukat ne változtassa.

2^o Azon lelkeknek kiszabadulásáról, kiknek a végső veszély ki vagyon szabva, állítólag szóllani az orthodoxia nem engedi, mert azon kívül, hogy ezen állítás maga magát le rontja, se az Isten változhatatlanságával, se a Sz. Lukácsnál említett le ronthatatlan választék fallal meg nem eggyeztethető, sem pedig a hitnek azon nyilvánosságos tanításával, hogy ez élet után tsak a fizetésnek, nem pedig a javúlhatásnak vagyon helye, bár mely elmé- sen fejezze is ki a Mélt. Szerző e pontban annak uttyát és modgyát. Ha pedig az elesett Angyalokról szóllunk, az ezek szabaduhatásáról való állítás, minden kétség kívül az Origenismussal rokony tanítás. A' mit e pontban az orthodoxia sérelme nélkül mondhatunk, az: ha az utolsó ítélet napja után nekik kiszabott végveszelyt *non ad poenam damni* amit már szenvednek, hanem *ad poenam incompletam in perpetuum sustinendam* határozzuk.

3^o A vétketlen tudatlanság maga kárhözátot nem okoz. Az Úr ezek üdvözülhetése modgyát magának tartotta; nekünk tudni elég, hogy a halál pertzenete minden érdemelhetőséget mind jobbra, mind balra végképen elzár.

4^o Ha a nemátalkodott nemkeresztényeknek erkölcsi rideg cselekedetökről vagyon a szó, ki fogja józan ésszel minyáját kárhözatosnak állítani? De ha a hitet, mely az igazulásnak fundamentoma, vesszük tekintetbe, minthogy ez az említettekben egyenesen az üdvösség uttya eránt való indifferentiából ered, kinek füleibe nem zeng Üdvözítönk ama mondása: *praedicate . . . qui non crediderit, condemnabitur?* — Az illyenekben ama titkos érzemény, csak a gyarló könyörületességnek, a képzelődés országába tartozó szülöttye lehet. *Via mea non est via vestra nec cogitationes meae cogitationes vestrae.*

Ezekből az az üdvösséges tanúság, hogy a műdarabocska úgy, amint az Archivba adatott, s Uram Bátyámnak bájoló tollával magyarra fordította, noha egy fellengző elmét árúl el, a Mélt. Szerző nevének szeplője nélkül az Értekezésekben meg nem jelenhetik. A mi pedig a Tunissiat illeti, nem kételkedem, hogy a recensio annak gyöngyeit méltó fényben mutattván, a Mélt. Szerzőnek iramlásait vagy magyarázza, vagy illő leplevel takargattya, de az igazságtúl távozni soha se fog. Azonban soha én róká- nak berket — soha agg lantosnak Cottát — — — hanem vagyok holtig

Uram Bátyámnak igaz tisztelője:
Baráttya K. F.

A levélnek dátuma nincsen. Mivel Kiss Ferenc levelét Verseghy 1820 dec. 17-e előtt Horváth Jánosnak címzett leveléhez mellékelt sorokban köszöni meg s mivel dec. 3-án még kér az ismertetés elkészítésére Horváthtól könyvet, a levél megírását e két időpont közé kell tennünk.

A cenzor sorai közvetlenül Pyrkernek Verseghytől lefordított és a veszprémieknek beküldött apologiájára vonatkozik, mely az Archiv für Geographie, Historie etc. 1816. 123. és 124. sz.-ban jelent meg. Ez tehát nem

jelenhetett meg a theol. folyóiratban. Verseghy új ismertetésén dolgozik; magának a patriarchának felszólítására fordít eposzból részleteket — míg 1821 febr. 15. előtt a két régi jóbarát, Pyrker és Verseghy hirtelen teljesen elhidegülnek egymástól. Ennek a szakításnak okait nem sikerül kiolvasni leveleiből. Az feltétlenül nagyon felingerelte V.-t, hogy Pyrker a Tudom. Gyűjteményben ismertette *Tunisiását* Mailáth gróf tollából. «Ezekből én azt tanultam, — írja V. Horváthnak 1821 febr. 15-én — hogy a mi recenzióinkra már egy csöpp szüksége sincs a Tunisiásnak.»

HORVÁTH KONSTANTIN.

A RÁDAY KÓDEX.

A protestáns irott gradualék száma szaporodott eggyel. A budapesti reform. theol. akadémia Ráday-könyvtára őriz egy «Graduale manuscriptum» c. énekgyűjteményt. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ezt a gradualt — melyet részint lelőhelye után, részint pedig azon az alapon, hogy az a benne található jegyzetek szerint a Ráday-család ősi tulajdona volt, *Ráday kódexnek* nevezhetünk el — e lap hasábjain ismertethetem.

Címe: LIBER CANTICŌR || QVI || GRADVALE (e szó fölött más kézzel RADAI) || Communi nomine vocatur || CONTINENS || ¶falmoš et hymnoš (az «o» betűben az «s») || et ea || Quorum p || innen megszakad. Bőrkötése valószínűen I. Ráday Gedeon idejéből való. Negyedrészt alakú, jelenleg 408 lap terjedelmű. Elöl a címlap alja csonka. Közben is vannak hiányok. Eredetileg lapszámozás nincsen, a mostani pedig egészen újkori. Eredeti terjedelme ma már nem állapítható meg.

Keletkezési ideje 1607—1636 közé esik. 1607 előtti időben nem irathatótt, mert ebben az évben adja ki Szenci Molnár Albert a francia nótákra készült zsoltárfordítását, gradualenkban pedig két hymnus, még pedig a psal: 51. és az utána következő cím nélküli hymnus a XXXVIII., illetve a XXXV. ps. nótájára megy. Ugyancsak megvan benne a «Memből idővők most hozzatoc» kezdetű hymnus is, amely nyomtatásban legelőbb az 1635-iki löcsei énekeskönyvben fordul elő.

A terminus ad quem-et 1636 utánra nem tolhatjuk ki. A Litania maior «V» initialeban levő egykorú, eredeti följegyzés. «Az kgl szolgálja Panij Janos 1633», 1633-t jelöl, mint olyan évszámot, amely iratási idejének megállapításánál kétségbevonhatatlan bizonyíték. Megerősíti ezt az időpontot keletkezési időül való fölvételnél az Öreg Gradual-lal (1636) való pontos összevetés is, amely arról győz meg minket, hogy ez az Öreg Gradualt megelőzte. A szöveg ugyanis nem az Öreg Gradualé, hanem annál régebbieké, még pedig elsősorban a Batthyány-kódexé.

Ezt az időpontot bizonyítja továbbá az *írás* is. Betűi a Batthyány-kódexel mutatnak rokonságot. Új-gothicus a kódexek írása. A későbbi kódexek, amennyire az a róluk megjelent ismertetések alapján föltehető, már latin betűket használnak.

A kódex két másoló munkája, s a két rész egymástól jól megkülönböztethető. Az első az adventtől a Lamentationes-ig terjedő részt írta, a másik attól végig. Az első másoló nagyobb és vastagabb betűformákat használ. A kódexek «v» jelzésére szolgáló «u» betűjét ritkábban használja, hanem rendszeren a «v» alakot. Az «sz» betű gyakran csonkultán használatos, t. i. csak a második betű a «z» alakban. Rövidítései a kódexek rövidítései. A szövegben a szövegeken az «anc, enc, onc, önc, unc, ünc» rendszeren rövidítve fordulnak elő, pl. «nek̄», amikor a szóvégi «k» mindig «c». (E rövidítés olykor a «nac, nec» jelzésére is szolgál.) A szövegeken gyakran elhagyja az «a, e, ó, u» betűket és ezt a fentebbi módon jelzi. Az «ü» gothicus «w» föllötte két vesszővel. A második másoló már jobban ragaszkodik az előtte levő eredeti szöveghez. A «v»-t rendszeren «u»-val írja. A szövegeken kimaradt «a, e, o, u» magánhangzókat a mássalhangzó fölé írja kis alakban, pl. tegeđt. Rendszeren «sz»-t ír, ritkábban «z»-t.

Az előttünk levő szöveg a Batthyány-kódexé, ill. egy olyané, amely a Batthyányból készült. Ez utóbbi föltevést megerősíti az a körülmény, hogy a «Soc n'aval'ankban» kezdetű himnusnak a Batthyány és Csáti kódexekben csak kilenc verse van, a Patayban és ebben tíz. Ezt a kérdést azonban csak akkor lehetne végképen eldönteni, ha az összes ismeretes gradualékat egymással összevetnők. Ez a jelenlegi körülmények között lehetetlen, s így meg kellett a Batthyány kódex-szel való összehasonlítással elégednem.

Sem a másolók nevét, sem a helyet ma már nem tudjuk megállapítani. Másoló volt-e az említett Panij János, vagy dedicaló, kérdés. Egy ismeretlen egyház részére, vagy a Ráday-család használatára készült-e, vitatható. A «Rádai G., Rádai, R. G., az én Betüm» etc. bejegyzések erre az utóbbira vonatkoznak-e, vagy csak azt jelölik, hogy a Ráday-család hirtoka, megfejtethetetlen. Kénytelen vagyok ezt a kérdést nyíltan hagyni. Talán egy későbbi, napfényre kerülő adat erre is világot derít.

Lássuk most már a Ráday kódex énekeit. Külön sorolom fel azokat, amelyek a Batthyányban is meg vannak, külön, melyek nincsenek meg. Külön megjegyzem azokat is, amelyek kódexünkből hiányoznak.

A) csoport. I. *Adventi himnuszok*. 1. *Uy világosság ielenek* (kottával, egy szó kihagyással) Bath. 1—3. l. — 2. *Aldot Izraelnek Ura*, Bath. 3—6. l. — 3. *Att'a Istennek Igeie*, Bath. 6—7. l. — 4. *Men'ből az Ige le idue*, Bath. 7—8. l. — 5. *Az Iduezitöt regenten*, két betű változással, B. 8—11. l. — 6. *Mindeneknek teremtoie*, a 9-ik vers második sorától kezdve egy levél hiányzik, B. 11—13. l. — 7. *Czillagoknak teremtoie*, az első 3¹/₂ vers hiányzik. Egy szó változtatással, B. 14—15. l.

II. *Hymni de Nativitate domini I. Chri*. 1. *Az Att'anak országabol* (kottával, jelentéktelen változtatásokkal), B. 17—19. l. — 2. *Jöuel nepekneg meg valtoia*, B. 19—20. l. — 3. *Tell'es ez zeles uilagon*, B. 23—25. — 4. *Jo kereszt'enek kic vag'unc* (kottával), B. 25. l.

III. *Litania maior* (kottával). A 47-ik lap alján más írással: *Media vita*: Az mi életünknek közepette etc. B. 33—46. l.

IV. *Hymni Quadragesimales 2. cor. VI*. 1. *Halgassuk feq'elmetessen* (kottával), B. 47—49. l. — 2. *Diczeriük minn'ian az Ur Istent*. A 4-ik

vers egészen hiányzik, B. 49—51. l. — 3. *Mennek földnek teremtdíet*, változtatásokkal, B. 51—53. l.

V. *Palmarum. Oeruenndezzen mar e vilag*, B. 55—57. l. Az «O» kezdőbetűben «Rádai 1633».

VI. *Hymni Resurrectionis*. 1. *Oh ke'gelmes Jes. Christus* (kottával), B. 58—61. l. — 2. *Pange lingua «gloriosi etc»* (a «—» más kézzel) *Jer hirdesszök mi Urunknak* (kottával), B. 61—65. l. — 3. *vexilla regis prodeunt etc. Oeruenndezzünk kereszt'enek* (kottával), B. 65—67. l. — 4. *Fenlik az nap fen'esseggel* (kottával), B. 67—69. l. — 5. *ad vesper «as»* («—» más kézzel) *Kereszt'eneknek serege*, B. 70—71. l. — 6. *Nota: Oh ke'gelmes Jesus etc. Ez vilagnak fen'essege*, B. 72—73. l. — 7. *Vita Sanctorum. Idudz leg' Christus ez vilagnak Ura* (kottával), B. 73—76. — 8. *Szenteknek te nag, Christus ekessege* (kottával), B. 76—78. l.

VII. *Hymni Ascensionis*. 1. *Mostani ekes innep nap* (kottával és változtatásokkal), B. 79—82. l. — 2. *Jesus Christus mi ualtsagunc*, B. 83—84.

VIII. *Hymni Pentecostes*. 1. *Jöuel vigasztalo szent Lelek Isten*, B. 85—87 l. — 2. *Jöuel szent Lelek Ur Isten banatinkban*, B. 87—88. l. — 3.) *Jöuel szent Lelek Ur Isten ki Att'aul*, B. 88—90 l. — 4. *Jöuel szent Lelek Ur Isten szal' be*, B. 90—91. — A 100-ik oldalon Ráday sajátkezű írásával «Cantio pulchra» felirattal a Simeon éneke. A szöveg mellett jobbra |: Rádai.

IX. *Hymni Trinitatis*. 1. *Oh diczöseges sz: haromsag* (kottával), B. 91—92. l. — 2. *Salve rex Misericordiae. Idudsz leg' öröc Att'a Isten* (kottával), a 2. vers 7. sora hiányzik, B. 93—94. l.

X. *Canticum sanctorum Ambrosy et Augustini Te | deum laudamus: etc.* B. 95—101. l.

XI. *Hymni de Creatione ad singulos dies hebdomadarum*. 1. *Felseges Isten mennek földnek Ura*, B. 103—5. l. — 2. *Hymni secundi diei Mennek es földnek nemes teremtdíe*, B. 105—6. l. — 3. *H. terty diei Ez zeles földnek nagy bölcz teremtdíe*, B. 106—8. l. — 4. *quarti diei O magos mennec zentseges Istene*, B. 108—9. l. — 5. *quinti diei O nag' hatalmu felseges Ur Isten*, B. 110—11. l. — 6. *sexti diei Emberi nemnek teremtdí Istene*, B. 111—12. l. — 7. *septimi diei Felseges Isten mennek földnec Ura*, B. 112—14. l.

A 130-ik lapon egy más kéz egy «Invocatio» irt kottával e szöveggel:

KHristusban Szerelmes Atyank	—	Kegyess ISTEN!
Tanítson meg böltséged	—	Mikent tiszteljük téged!:
Irgalmatat nyujtsad reánk,	—	Kik most itten
Igéd által idvezséget	—	Tudakozunk 's életet;
Nyisd meg a' mi füleinket,	—	Szenteld meg Szlveinket;
Hogy a' te Sz. Beszédedet	—	Ertsük mint tanit minket;
Hogy néked Uram élhessünk	—	Vegre idvezülhessünk.

XII. *Hymni Qvotidiani ad matutinas praeces*. 1. *Immaron az nap fel idven* (kottával), B. 115—16. — 2. *Immar mostan oh sz: Lelek* (kottával), B. 116—17. l. — 3. *Igaz Biro nag' Ur Isten*, B. 117—18. l. — 4. *Allatoknak meg tartoia*, B. 118. l. Az «A» initialeban «R—G». — 5. *Latod Isten szüveinket* (kottával), B. 119—20. l. — 6. *Mindenkor téged Ur Isten*,

B. 120—22. l. — 7. *Oh felseges aldot kiral'*, nota jelzés más kéztől, B. 122—24. l. — 8. *Oh menn'ei mi sz: Att'ank*, B. 124—26. l. — 9. ad primam *Felseges Att'a Ur Isten*, B. 126—28. l. — 10. *Köndrogiwnk az Istennek*, B. 128—29. l. — 11. *Att'a Istennek eg' fia* (kottával), B. 130—32. l. — 12. ad primam *Az ezczakai setetseg* (kottával), B. 132—34. l.

XIII. *Hymni dominicis diebus* («is diebus» más kézzel) 1. *Oh mi szent Att'ank* (kottával), B. 135—36. l. — 2. *Ah aldot Att'a Ur Isten* (kottával), B. 136—38. l. — 3. ad notā «*Maris stella*» («—» más kézzel). *Jesus Christus mi mennei* (kottával), B. 138—39. l. — 4. *Iduez leg' irgalmas Isten* (kottával), B. 140—43. l.

XIV. *Vegy es énekek*. 1. *Commendatio amoris dei erga nos Jer di ezeriök kereszt'enek* (kottával és némi változtatással), B. 144—47. l. — 2. nota ut «*queant laxis*» («—» más kézzel) *Sok n'aualanokban Att'ankhoz kialczunk* (változtatással). Az 5-ik vers pótlás. «Ha b'wneinket szamlalod Ur Isten senki közw'lvnc nem mehet elődbē, mert mi ferteng'k zantalā soc biönbē, undoc eletben. (Patay kódex 73—74. l.), B. 147—49. l.

XV. *Responsoria*. Mindkettőben 27 sor, B. 161—62. l.

XVI. *Versiculi* tíz alkalomra, B. 163—66. l.

XVII. *Benedictiones seu Conclusiones concentuum*. Nyolc alkalomra, B. 166—169.

XVIII. *Antiphonae*. Ezek az «in Adventu és a Quadragesimales» antiphonáit kivéve, mindenütt kevesebb számuak. Nativitatis 1=1; 2=2; 3=3; 7=5; 8=6 a 4-ik más. «Teged az Att'a Isten, Ur Jesus Christus, minden állatoknac előtte az ő Istensegenek allatt'abol sz'wle». Epiphaniarum az 1—2 (3—5 elmaradt.) «In magnis feriis» 1=1; 6=2; 7=3; 8=4; 4=5; 10=6; 11=7. — Paschales: 1=1; 2=2; 4=3; 8=4; 10=5; a 6-ik más. «Az asszoni allatoc wlvē az koporso mellett, sirnac vala, siratvan Jesus Urunkat.» — «Ascensionis» 1=1; 2=2; 3:3; 4=4; 7=5. — «Pentecostes» 1=1; 3=2; 4=3; 5=4. — «Communes» 1—2; 5—6; 8—23. — Az első antiphona «R» betűjében «Az en Betüm» olvasható, valószínűen Ráday írása. Igen sok antiphona után odaírta egy más kéz a megfelelő psalmust.

XIX. A 238-ik lapon más kézzel «Igen Szep Enek» felirattal a «Ne szaly pörbe en velem» kezdetű ének 1—5. versei találhatók.

XX. *Psalmi Davidis selectiores*. I—IV.; VI—VIII.; XIII.; XV.; XVI.; XIX.; XXII—XXIV.; XXX. (resp. XXXI.); XXXII. (resp. XXXIII.) három változtatással; XXXIV.; XXXVI.; XLII. (resp. XLIII.); XLV.; XLVII.; XLIX.; LI—LII. (az LI. három utolsó verse, az LII. ps. első verse, összesen két levél hiányzik); LIV.; LV.; LVII.; LXVII. (csak az első vers; a 2-iktól a LXIX. p. 551-ig, két levél hiányzik); LXIX.; LXX.; A «V» kezdőbetűben «Rádai G.»; LXXXII) LXXX.; XCVI. (B-ban XCV.); XCVII. (B-ben XCVI.); Canticum Zachariae (a felirat alatt más kézzel még e sor: «aldót az az Ur ki kezemet tanittya»); Canticum Mariae; CIII. (egy szó változtatással); CX—CXIV. (az utolsóban ez szó betoldva); CXIX.: 1—16.; 81—96. (e szó változtatással); 17—26. | B'wnösse hattuc magunkat te előtted es boczasd meg ne || — innen megszakad. Két levél hiányzik. | — 49—64.; 97—112. (ez utóbbi új felirattal Psal. 119.) CXXXVII.: 1—2. vers; CXXXII.: 9—18. verse; CXLIV.; CXLV.; CXIX.: 129—144

XXI. *Prosa*. In nativitate *Inivatorium* névvel (A 263-ik oldal alján más kézzel: «Sequitur Kyrie puerorum». A 264-ik oldalon a szöveg kottával).

XXII. *Lamentationes*, I—IV. (8 $\frac{1}{2}$ sor); VIII. (utolsó 9 $\frac{1}{2}$ sor) [A 24-ik sor mindkét szöveg «kosokhoz» ír. Egy más kéz kihúzta és fölibe írta a helyes szót: «szarvasokhoz». A 45-ik sorban «ekesseget» helyett más kéztől «Epuletit.»]

XXIII. *Confessio Athanasii*.

B) csoport, azok az énekek, amelyek kódexünkben megvannak, de a Batthyányból hiányoznak.

A *Hymni Quadragesimales* 4-ik éneke. Alius. *Istennek szent Igeiebből*, 8 v. 53—54, l. XVIII. *Antiphonae*. A Nativitatis: 4-ik; Paschales 6-ik darabja, a *Confessio Athanasii* és a 224—237-ik lapon¹ három más ének. Közülük az első eddig ismeretlen; ezt egész terjedelmében ideiktatom:

Psal: 51.

Keg'elmez meg oh Ur Isten
nag' kedvessen
te ke'gesseged szerent
s irgalmasból
tör'öld el vetkeimet.

Mos meg engemet Istenem,
remensegem
az en alnoksagimból, ||
es tisztogas meg engemet,
ferteztettet,
az en alnok² büneimből.

Mert esmerem vetkeimet
Essetimet
Es b'wneim ennekem,
szemem előtt forognac
s bumra vadnac
mind untalam ennekem.

Neked csak neked vetkeztem,
en Istenem,
es az te szemeid³ előtt
czelekedtem minden vetket
es fertelmet
mel' halalt feiem felet.

Esmerem Uram b'wnömet
s rut vetkemet
hog' az te beszededben
talal ||
talaltattal nag' igaznak
es tisztanak
az te iteledben.

Az en an'am fogont engem
ö meheben
alnoksagban rutsagban,
es b'wnben sz'wle⁴ ez vilagra
csak nag' iayra
terhes nag' faidalomra.

Te peniglen igazsagot
iamborsagot
kedvellez tiszta szivet
nekem penig törven'edet
mint fő vezert
attad vegezeseidet.

Tiszticz meg engem isoppal
draga ioval
es ming'art tiszta leszek ||
most⁵ meg engem rutsagomból
undoksagból
s az honal feierb leszek.

Adg'ad eriek vigh örömet
czendesseget
es hall'ak vigassagot
hog' örveng'ened tetemim
bus tagaim
kit haragod meg rontot.

Fordicz el orczad vetkemről,
b'wneimről
es sok alnoksagimat
ne tekinczed esetimet
rut eltemet
tör'öld el rutsagimat.

¹ A 232—237. lapokat hibásan kötötték be: 232, 235, 236, 237, 233, 234.

² Későbbi javítás: sok.

³ Későbbi javítás: szemed.

⁴ Későbbi javítás: sz'wl.

⁵ Íráshiba, moss helyett.

Teremts tiszta szívet bennem
 en Istenem
 es nag' czendes vig elmet.
 erőssicz es uionnan
 tagaimban
 igen el rettent lelket.

Ne vess el engem előled
 es szent Lelked
 ne ved el Uram tőlem
 idvességemnek őrdömet
 add ereyet
 hog' diczerien en lelkem.

Az kic a te törven'edet
 szent frig'edet
 meg szegik en azokat
 teritem te utaidra
 nag' iavokra
 meg esmerven azokat.

Ments meg engemet az vertől,
 fertelemtől
 oh meg tarto Istenem ||
 hog' diczerien az en lelkem
 s enekell'en
 hog' igaz vag' mindenben.

Notája a XXXVIII. zsoldtár.

A másik «az XXXV. || soltar notajara».

Vr Isten mel' soka vannak... Szenci Molnár Albert 1607-iki zsoldtár-
 könyvéből. Felírása ott: Mindennemű Haborusag ellen || a XXXV. Soltarnac
 Franciai Notajara. 420—22. l.

A harmadik: «*Memből idővők most hozzatoc*» kezdetű hymnus, 14 v.
 Luther éneke, lásd 1635. Lőcse. 234—37. l.

C) csoport. Ide azokat az énekeket sorolom, amelyek kódexünkből
 hiányoznak, a Batthyányiban pedig megvannak. A II. 3. *Istentől ualasztot
 nepek*, 12 v.; *Nap tamadastul fogva* 8 v. — *Epiphania* Gonosz ke'getlen
 herodes 5 v.; *Post Epiphania: Teremtő. Att'a Ur Isten* 6 v.; *Az bívők
 tauül leg'enek* 6 v. — IX. 2. *O teremő Att'a Isten* 3 v. — XIV. 3—6.
Att'a I stentől születek 6 v.; *Vilagnac nemes teremőie*: 5 v.; *Mostan az
 idők el időttek*: 5 v.; *Minden mi szenuedesivnknek* 6 v. — *Loco invocationis
 dicend* 1—8. — XVIII. *Antiphonae*. Nativitatis: 6; Epiphaniarum: 3; In
 magnis feriis: 4; Paschales: 4; Ascensionis: 3; Pentecostes: 2; Communes:
 5. — XX. A következő psalmusok: CXIX: 65—78.; 113—128.; CXXX: 3—5.;
 CXXX.; CXXXII.: 1—8.; XC.; XCI.; CXVII.; CXXXIV.; CXLVI.; CXLVII. —
Rorate, Nativitatis, Epiphaniae. — XXI. *Prosa*: 1.; 3—7. — *Ceremoniae
 ss. Coena domini*. — Egy énektöredék. — *Urnak vegh vaczoraiara*, 22 v.
 (A Szegedi G. 1569, p. 136.). *Passio Christi* Matth. 26—27. — XXII. *Lamen-
 tationes*: V—VII.

Kódexünk 146 hymnust (+ 27 sor responsoria) és 49 psalmust tar-
 talmaz. A Bath. kódex 208 hymnust, egy töredéket, 58 psalmust.

Nisd meg aiakim ennekem,
 s enekell'en,
 es szam teged diczerien
 mert nem kedves az aldozat
 s veres allat
 te nalad kedvben ninczen

Kedves aldozat előttd
 s azt szereted
 az töredelmes lelek
 es az alazatos szívet
 s bun kesergőt
 Ur Isten nem veted meg.

Teg'iol az te hailekoddal
 az Sionnal
 hol diczerik nevedet
 épicz az Jerusalemet,
 zent hel'edet
 lassa segítsegedet.

Aldoznak akkor kedvessen
 neked Isten
 igassag aldozatt'at
 es aiakok aiandekat
 s hitek iavat
 mutatlak (mutatt'ak helyett) szep
 illatt'at 18. v. a 224—230. l.

27 sor responsoriumot közöl. A különbség 62 hymnus etc. ének és 9 psalmus.

Valószínű, hogy a *Confessio Athanasii* a B.-ban is meg volt, csak hogy jelenlegi állapotában nem állapítható meg.

A Ráday kódex a Lamentationes részt a *psalmi Davidis* elé tette, ahol megfelelőbb. Lehet, hogy az előtte levő kódexben is itt volt.

Új ének a Ráday kódexben csak három van, még pedig a psal.: 51 (p. 224—30.); az «Vr Isten mel' sokan vannak» (p. 230—233.) és a «Memből idővők most hozzatok» kezdetű hymnusok (p. 234—37.). A többi a régiek másolata.

A lapok a 384-től kezdve a 397-ig a bekötés folytán összezavartak 384. 387. 388. (itt két levél hiányzik), 393. 394. 389. 390. 391. 392. 385. 386. 396. 395. 397.

TÓTH JÁNOS.

MELIUS NÉGY ISMERETLEN MUNKÁJA.

A Magyar Könyvszemle XIV. köt. (1906) 289-320. l. Kanyaró Ferenc Melius ismeretlen és elveszett műveiről írt. Arról a tíz évről szól, amikor a nagy reformator egyik kezében a vakolókanállal a magyar református anyaszentegyház alapját építgeti, a másik kezében pedig fegyverrel védi azt az ellenség, főként az antitrinitáriusok ellen. Ebben a tanulmányában érdekes adatokkal egészíti ki Melius irodalmi működéséről való tudásunkat. Tizenkét, részben ismeretes, részben ismeretlen című művet sorol föl, amelyek közül három második, illetőleg egy, a *Herbarium*, harmadik kiadásban is megjelent. Legutolsó munkájának töredékét *Mi legyen különbség* közli is.

Melius munkáit tanulmányozva négy olyan művére bukkantam, amelyeknek, sajnos, csak a címét ismerjük maga említése szerint.

1.) Első munkájának a címét a *Magiar Praedicatio*cban találhatjuk (Ss. 3.): «Erről irtam a közbe iarasról és az *köniörgesről* valo könyvetzkebe».

Először az 1561-ben megjelent *A Christus Közbe Jarasárol Valo Praedicacioc* c. művét említi, melynek előszavában így ír: Illendő dolognac itelem azert ezt è kis könyueczket, kit a mi iduözülesünkneoc okarol mostan ki adoc. | Datum Mind szent hauanac 1. napian. | A «Stankaristac» ellen hadakozik már ebben is.

Mi indította Meliust arra, hogy «az köniörgesről» egy «könyvetzket» írjon? Huszár Gál 1574-ben nyomtatásban megjelent gradualjának előszavát figyelembe véve, azt hiszem, nem tévedek, ha «az köniörgesről valo könyvetzke» tartalmát e szavakkal jelzem: «hogy... az imadkozásban is lehessen valami modgyoc azoknac, a kie ez vtolso veszedelmes üdüben, önmagoktol mindenkoron kessen valo imadsagokat nem formalhatnac».

Milyen becses lenne ez az imádságos könyvetzke. A *Valogatot praedicatio*cban közli «a keresztelésneoc igaz moggia»-t — «az urvaczora osztogatnac moggya»-t — «a beteg vigasztalasarol» — «az hazasoknac öszveesküteseneoc igaz moggia»-t, de sehol egy ima, legföljebb: «Ezutan könyörögi». Csak egy latin imája maradt fenn, melyet a debreceni városi tanács használt.

Szenci Molnár *Szent Davidnac Soltari* 1612-iki kiadásban olvasható «IMADSAG || az az || Háláadás az elvött jókért es kő || nyörgés az elvejendőkert. (p. 187—189) a 188-on lapon ez a fölírás: Debreceni Eccl: imátsága — Meliustól származik-e? Megjelenésének éve 1563 előtt.

2. Ugyanennek a műnek a Tt 4/b lapján e sorokat olvassuk: «Erről *szent Janos Euangeliomaba* sokat szoltam, hát Christust mint embersege, s mind Istensege szerint az egy személybe kel imadni».

A *Valogatot praedicatioe* 98-ik lapján ezt olvassuk: «Az In principiot Joa. 1. Meg magyarázhad: de te ne vakmerő keppen: czenaltã azoñis Cõmentet lasd *Huszar Galnal*».

A munka, amely ugyancsak 1563 előtt jelent, szintén Huszár Gál nyomdájából került ki, mint az előbbi. Elöttem csak az különös «lasd Huszar Galnal». Mért említi munkáját így?

Melius az ótestamentomból *Az két Samvel könyveinek, es az két Kirali könyveket* és a *A Szent Jobot* fordította le. A két Samvel előszava szerint: «à Paralipomenõnac eg' részet immar meg fordítottam. Valami meg hatra vagiõ, az okalis kesz vagioc meg fordítani, à Josue, Iudicum, Esther könyveijt, à Nehemiast». Nem tudunk arról semmit sem, hogy tervét megvalósíthatta volna. Még a *Paralipomenont* sem tudta kiadni.

Az újtestamentomból a *Colossabelieknek* (1561), *Az Szent Janosnac tött ielenesnek* (1568) könyveket fordította le és magyarázta. A harmadik a *Janos Euangelioma*. Ezekon kívül *Uj testamentom* (1567). Kételkedem abban, hogy az egyáltalán megjelent.

3. A másik két munkájának a címét *Az Szent Janosnac tött ielenes* őrizte meg. Kanyaró beletekintett ebbe a műbe, lapozgatott benne, de nem olvasta el. Belepillantott úgy találomra, s mint a példa szó mondja: vak is talál néha garast — fölfedezte a 17-ik lapon a «Erről szoltam az *sz'ent haromsagrol* irth kõnbe». S ha fordít, meg találta volna a következő lapon e sorokat is, melyek harmadik ismeretlen műve címét közlik, egyúttal a tartalmukat is: «vide à künbe ákit à *Seruetus fattiai ellen* irtam *Deakul es magyarul*».

Az Eii/b lapon még egyszer említi munkáját rövidebb címmel: «lasd ezt a *Seruetus ellé irt kõniube*».

Kanyaró említi Meliusnak az Aran Tamas könyvének 50-ik lapján olvasható hivatkozását, mely egy ismeretlen latin könyvről szól. Ott így szól: «Ezt meg bizoneitottuc abban a könyube, kit *Deakul s Magyarulis irtunc* a *kõzbeiaro Christusrol*». Zoványi e műről azt véli, hogy a prédikációk latin fordításai volnának. «Minek kellett volna — kérdi Kanyaró — a latin prédikációk a debreceni superintendensnek?»

Figyelembe véve ugyanebben a könyvben: «a *kõzbe iarorol* és *Aran Tamasha* szoltã erről (Q/b)» — olvasható megjegyzést, úgy gondolom, nem tévedünk, ha mind itt, mind az Aran Tamásban említett művet egynek vesszük, nem a prédikációk latin fordítására gondolunk, amelyek igazán fölöslegesek és kiadót úgy sem talált volna rá, mint biblia említett könyveire sem, hanem a *Seruetus fattyai ellen* írt deák és magyar nyelvű könyvére.

A *kõzbeiarorol* c. művét nem azonosítom a *Christus kõzbe Jarasarol Valo Praedicatio*kkal. A tárgy hasonló. Mindkettő a Krisztus váltságszerző

méltóságát tárgyalja a Stankarus-Seruetus tévelygés ellen. Az egyik mű prédikációk gyűjteménye, a másik pedig vitairat.

4. Negyedik művének emlékét szintén a *Jelenések könyve* tartotta fenn. «Mikor megjelenik Christus, es el íű az itileire el hozza vele az mi életünket ackor hassonlok leszünk ű hozzáia: Szoltam erről. Apoc. 6—7. *A lelekrül valo könyvbe*» (A a a 2.).

Ez-e a Sztárai ellen írt munkája? A kérdés időszerű volt. A világ végét várták. Ezért olvassuk oly sűrűn: «ez utolsó üdö».

TÓTH JÁNOS.

EGY XVIII. SZÁZADI NAGYENYEDI KÉZIRAT IRODALOMTÖRTÉNETI ADALÉKAI.

A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtára kéziratai között (248. sz.) a brassói Tzorik (Csórik) Andrásnak egy kéziratos kötetét őrzi. A kötet javát 1750—51-ben írták össze, vége felé egy más kéztől származó bejegyzés az 1827-es évszámot viseli.¹ Szerzőjéről, illetőleg másolójáról nem sikerült közelebbit megtudnom. Hogy brassói származású vagy odávaló lakos (Coronensis), ő maga mondja betlehemes játékának címlapján. A latin szövegek és fordítások, valamint a görög betűs bejegyzések kétségtelenül tanult emberre mutatnak.

A kötet (első) címlapja:

II LIBER | AZ AZ | ELŐ KUT XII FORRÁ | SÁI KÖZÜL VALO LXX |
PALMA FAKNAK ARNYÉK | JOKBOL ÖSZVE SZEDEGETE | TET GYÖNGY
VIRAGOK | Bokrétaji | Melly a Kerefz : Anyafzentegyházban | efendő sátoros
Innepekre Magyar | Sion béli Bagoskodáfára köttetett | Rythmusi Formában,
Tzorik An | *drás* ÁLTAL. | 1750 den 28. Ja || (Az utolsó sor német nyomtatványból van kivágva s a lapra ragasztva).

A kötet javarészét vallásos énekek és verses ünnepi köszöntők teszik ki; legközelebbi rokona ebből a szempontból a debreceni ref. kollégium könyvtárának R. 538. jelzésű kéziratos kötete (Szathmári Mihály rákosi rektor gyűjteménye 1703), mely Rhythmi Natales, Paschales és Pentecostales cím alatt hasonló verses köszöntöket és énekeket tartalmaz. Mellettük világi énekek és versek másolatai: 24 strófa Beniczky Péter Magyar Rhythmusából (190. [sztlan] l.: A | Benyitzkiből válogatott | és szedegetet ékes | Rhythmufu | Magyar Versek | Melly | Az Ifjuságnak dolgai közben | elme elesítéféért irattatott... [Soha nagy titkodot | S titkos szándékodot | Ne jelents(d) meg senkinek stb.]); 223. (sztlan) lapján «Akár melly bujdosonak Eneke» címmel a «Gondviselő édes Atyám» kezdetű ének 21 strófás változata (versfőiben világosan olvasható a GESZTI B... név; a Thaly-közölte változatokból² a Geszti István név volna kiolvas-

¹ Népi, vagy népies versszöveg, melynek írása gyakorlatlan kézre vall: Kefzkenyő Szélére valo | Verfek. 1827-ben. Unalmas orájim | Könnyebbítésére | Vartam ez verseket | Kefzkenyőm fzelére. | Ne tsudáld ha Gyáfzos | Ennek a formája. | Mert ezt egy nyögő fziv | Rajzolta Réjája | Fekete a felyem | ilyen a fzivem is | aki eztet Látod | Képzelyj így engemis.

² Thaly, Adalékok I. (247.) 250., 255., 259., 263. l. L. Egy. Phil. KözL. XXIII. 1899. 212. l.